

Czenczer Orsolya

Külföldi minták – honi tennivalók a fiataikorúak büntetés-végrehajtásában

Milyen problémák merülhetnek fel a bűnelkövető fiataikorúak zártintézeti nevelése és kezelése során? Hogyan lehet ezeket megoldani? Hogyan csinálják ezt tőlünk nyugatabbra? Vannak-e eredményes követendő példák? Ha igen, működnek-e egyáltalán nálunk, a mi intézeteinkben, a mi fiataikorú bűnelkövetőink vonatkozásában? Számos kérdés és probléma merült fel a konferencián. Az elméleti és tudományos előadások, valamint több gyakorlati szakember vitaindító gondolatai után az én célom – e cikk keretében – a továbbgondolás lenne.

Mindannyian tudjuk, hogy számos kísérleti programot, csoportterápiát, kezelési tréninget alkalmaznak külföldön – próbálkozásként – ezen különleges fogvatartotti kategória tagjainak körében. Ebből kiindulva minden egyes ország sajátos módon próbál megoldást keresni bűnelkövető fiataljainak reszocializálására. Nyilvánvaló tehát, hogy „ahány ház, annyi szokás”. Ennek ellenére számos hasonlóság megfigyelhető a nyugati országok fiataikorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszereiben – legyen az a különálló bíróság, a fiataikorúakra specializálódott bíró, a jóléti tanácsok létrejötte – a nevelési elképzelések és az intézeti elhelyezési formák összehasonlítása során. A közös elem minden esetben a gyermek, a fiatal mint egyén, nem pedig az elkövetett bűn vagy a kiszabott büntetés előtérbe helyezése volt; ebből következően az illető országok a fő hangsúlyt a kezelésre/nevelésre, az eredményes visszaillesztésre fektették a büntetés helyett.

Nagyon fontos azonban megjegyezni: amikor arról beszélünk, hogy a különböző nyugat-európai országok milyen megoldásokat alkalmaznak és hogy ezeket hogyan tudnánk mi is hasznosítani, akkor ez nem jelenti azt, hogy pártján lennénk a meggondolatlan mintaátvételeknek. Számtalanszor bebizonyosodott, hogy ez nem mindig jó megoldás; hogy csak azért, mert valami külföldi, nem fog automatikusan működni nálunk.

A kelet-közép-európai országok tekintetében általában felmerül a kérdés, hogy melyik nyugat-európai állam vagy jogrendszer az, amelynek hatása és megoldásai visszaköszönnék az adott ország jogszabályaiban. Az átvétel nem baj, hiszen „okos, ki más kárából tanul” – mondja a közmondás; de bár tanulnának belőle. Ezek a hatások ugyanis – azaz a „külföldről” érkező elméleti koncepciók és gyakorlati technikák – csakis akkor működhetnek, ha illeszkednek az adott ország büntetőjogi alapelveihez, igazságszolgáltatási gyakorlatához, sőt a közvéleményhez és a politikai akarathoz is.

Néhány külföldi „példa”

Nem mindig szerencsés az Amerikai Egyesült Államokkal példázódni, mert sokszor szélsőséges, de ugyanakkor hihetetlenül színes megoldásokat találunk a fiatalok nevelésére. A terjedelmi korlátokra tekintettel ízelítőként csak egy mintát emelek ki – a híres DuPage nevelési programot –, amely szorosán kapcsolódott a konferencia és a vita témájához, az agressziókezeléshez, motivációhoz és terápiához.

A DuPage Megyei Fiatalok Fogvatartási Központ Wheatonban, Illinois államban található. A Központ egy háromszintű programrendszert működtet, amely a hivatalos oktatási terv szerinti tanítást (Full Academic Program), képzőművészeti és szabadidős programokat (Art and Recreation) és a „Viselkedésváltozás” programot (Behavior Modification) foglalja magába. A DuPage Központ módszere leginkább ez utóbbi program által vált híressé. „Egy hatékony viselkedéskezelési rendszer elsődleges eleme a megfelelő viselkedésmódok szisztematikus megerősítése” – vallják a Központ szakemberei. A DuPage ezt a célkitűzést egy pontrendszer használatán keresztül valósítja meg. A fogvatartottak öt készségterületen szereznek pontokat:

1. Figyelmen kívül hagyás (mások nem megfelelő viselkedésének figyelmen kívül hagyása, az aktuális feladatra való koncentráció, a figyelem elterelődésének elkerülése)
2. Beszéd (a bentlakó tudásának hatékony kifejezésre juttatása a csoportban és az órákon; a nyelv megfelelő használata, vagyis semmi káromkodás és oda nem illő beszéd)
3. Együttműködés/részvétel (az utasítások és az elvárások követése, segítségnyújtás és kezdeményezés)
4. Feladatok (a szobák rendezettek és tiszták; a fogvatartottak készülnek az órákra, és van házi feladatuk)
5. Gesztusok (nincs bandajelzés, nem megfelelő érintés; ugyanakkor van pozitív előjelű érintés, például vállon veregetés dicséret- vagy elismerésképpen, kézfogás, amikor új emberekkel találkoznak, illetve bemutatkozás)

A hangsúlyt egyértelműen a viselkedés „formálására” helyezik azáltal, hogy megerősítik a viselkedésváltozás során tett kis lépéseket. A teljes rendszer a jutalmazáson alapszik; semmit sem vesznek el, de valamennyi privilégiumot (látogatási idő meghosszabbítása, szabadidős eszközök használata, a szobában engedélyezett tárgyak típusa és mennyisége) ki kell érdemelni. Hetente egyszer összesítik a pontokat, és kijelölik a következő hétre vonatkozó szinteket. Az első szintbe sorolt bentlakóknak például csak két könyvet és ágyneműt engedélyeznek a szobájukban, és csak a szüleiket láthatják, érintkezés nélkül egy üvegfal mögül. A legfelsőbb szintet elért fogvatartottaknak már lehet növénye és rádiója, televíziója, valamint engedélyezett a szülőkkel és más családtagokkal való személyes találkozás is egy megfigyelés nélküli teremben.

A DuPage Központ a „nem megfelelő viselkedés” kezelésére nem használ a hagyományos értelemben vett, a büntetés-végrehajtási intézetekben szokásos büntetéseket. Ez az, ami tőlünk rendkívül idegen. A nem megfelelő viselkedést egy kiegyenlítési folyamat követi, amelyben kényszerszüneteket alkalmaznak. A kiegyenlítés magatartásbeli téren nem más, mint a stimuláló hatások kizárása a bentlakó közvetlen környezetéből. Minden „rossz viselkedésért” 5 perces szünet jár. A személyzet nem figyelmeztet, és nem fenyeget, mindössze annyi hangzik el: „Tarts, kérlek, egy szünetet!”. A fogvatartott a legközelebbi falhoz megy, és 5 percre elfordul. Az idő lejártával a személyzet megkérdi tőle, hogy miért kellett szünetet tartania. Miután rámutattak a nem megfelelő viselkedésre, a fiatal visszatérhet eredeti foglalatosságához.

Ilyen jellegű programok, illetve a DuPage módszerén alapuló programelemek a legtöbb amerikai fiatalok intézetében megtalálhatók. Céljuk az egyéni alkalmazkodás és – a magasabb szintekre való eljutás révén – a versenyszellem kialakítása; a folyamatos tevékenység és versengés (minden napra van feladat ahhoz, hogy egy szinttel feljebb kerülhessen valaki a hét végére). Az ösztönzés a sikeresség elérésére – valamint az, hogy minden jutalmazás által érhető el – egy újszerű tendencia az állandóan és szigorúan büntető, néhol kegyetlennek tűnő amerikai igazságszolgáltatásban.

Hasonló érdekes programokat alkalmaznak a britek is. Angliában és Walesben a 10 és 17 év közötti elítélt fiatalok három típusú intézetbe helyezhetők el: Biztonsági Gyermek Otthonokba, Biztonsági Javító Központokba és Fiatalok Börtöneibe, amely utóbbiak elsősorban a 15-20 év közötti fiatalok bűnelkövetők részére fenntartott intézetek, és ahová az őrizetbe vett fiatalok körülbelül 80%-a kerül. Számos visszailleszkedési és utógondozási programot működtetnek a fiatalok intézeti elhelyezése alatti, valamint a szabadulás utáni idejének pozitív felhasználása érdekében; nagy gondot fordítanak a korai felismerésre és kezelésre a kábítószer-élvező fiatalok, illetve az egészségügyi vagy mentális problémákkal küzdő fiatalok esetében. A legtöbb program alapja a csoportos tevékenység a szülőkkel, gyámokkal, családokkal és hozzátartozókkal. Hangsúlyos figyelmet szentelnek olyan alapvető szempontoknak, mint például, hogy segítsenek az adott fiatalok saját életformájának kialakításában, vagy hogy az hogyan kezelje a pénzt; milyen az egészséges életmód, a helyes táplálkozás; valamint segítenek az önbizalma és önértékelése helyreállításában.

Szinte mindenik nevelési program alapja az interperszonális készségfejlesztés (Interpersonal skills training) és a magatartásbeli beavatkozás (Behavioural interventions), amelyek keretében különböző szerepjátékok, viselkedési formák tanítása, a bűncselekmény elkövetéséhez hasonló helyzetek magatartás-elemzése folyik. A brit szakemberek szerint minden intézetben be kellene vezetni az úgynevezett példaképrendszert (Mentoring), amely által egy fejlődést és támogatást biztosító kapcsolatrendszer lehet kialakítani a fiatal és a mentora között. Ez a kapcsolatrendszer tanácsadásból, bátorításból és a lehetőségek felkínálásából áll, azaz egy olyan kapcsolat kialakításáról van szó, ahol a „gyerek” megkapja azt a „szülői” támogatást és odafigyelést, amire szüksége van.

Mint láthatjuk: a brit megoldás inkább a környezeti kapocs erősítését célozza; nem cél a versengés vagy a sikeresség, sokkal inkább a család bevonásában, a felvilágosításban és egy követhető minta kialakításában látják a társadalomba való visszaillesztés eredményességének lehetőségét. Rengeteg fejlesztő programjuk van; céljuk, hogy a fiatalnak az életvezetés minden részterületéről adjanak képet, mintát, amit követni tud.

Nem lehet úgy beszélni reszocializációs vagy nevelési programokról bűnelkövető fiatalok esetében, hogy nem említjük ki Hollandiát. Hollandia nagyon sokáig a humanitárius börtönügy sikeres modellje volt, mind a holland társadalom, mind pedig az elítéltek szempontjából. A holland fiatalok intézeteinek döntő többsége egy – hazánkban is immár jól ismert és részleteiben alkalmazott – módszert használ, az EQUIP programot.

Az EQUIP módszer tulajdonképpen része egy lényegesen kiterjedtebb és komplexebb nevelési rendszernek, az úgynevezett ART (Aggression Replacement Training) programnak. Bár nevéből arra lehetne következtetni, hogy ez egy agressziókezelő terápia, az ART ennél sokkal összetettebb. Három fő részből áll: a Szociális Készségek (Skillstreaming) elnevezésű viselkedési részből; az Indulatkontroll-tréningből (Anger Control Training), mely egy emocionális komponens; illetve az Erkölcsi Érvelés Tréning (Moral Reasoning Training) nevű, az értékekkel összefüggő részből. Ez a strukturált program olyan módszertannal rendelkezik, amely a (szociális) interperszonális készségek fejlesztésére helyezi a hangsúlyt. A készségek elsajátításával arra törekszik, hogy a résztvevő belső kontrollját erősítse, megfigyelőképességét fejlessze, kommunikációja pontosságát, a frusztráltsággal szembeni toleranciáját, illetve ambícióit növelje; hogy jobban boldoguljon a (mindennapi) élet által támasztotta igényekkel szemben. Az ART tanterv zártintézeti változatában 10 fejlesztendő képességet nevez meg: panaszkodás, mások érzelmeinek a megértése, valaminek a megbeszélése, a dühre való reakció, a verekedésből való kimaradás, segítség másoknak, a vád, illetve a csoportnyomás kezelése, az érzelmek kifejezése, valamint a kudarckezelés. Eredetileg tehát nem szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek számára készült a program, hanem elsősorban iskolákban, különböző szociális intézményekben való alkalmazásra; viszont a sorozatos sikerek után bevezették a módszert a legtöbb holland büntetőintézetben (nemcsak a fiatalok számára fenntartottakban), illetve az alternatív szankciók tréningkurzusai alkalmával is használják a program egyes komponenseit.

A hollandok tehát egy másik szempontból is megközelítik a problémát: azaz, hogy követhető-e a mai erőszakos fiatalok frusztrált magatartása ahhoz a portréhoz, amit a társadalom kialakított róluk, úgy beállítva őket, mint értéktelen, veszélyes és javíthatatlan egyének. A legtöbb kamasz önbecsülése, önértékelése rendkívül alacsony, éppen ezért a hibás önkép és a düh nagyon szoros összefüggésben vannak. A strukturált, megismerésen alapuló programok arra is szolgálnak, hogy eloszlassák az ezekről a fiatalokról kialakított sztereotípiákat.

Tovább haladva: a kontinentális Európa országában a fiatalok bünelkövetők védelmének hagyománya sokkal erősebb, mint az angolszász rendszerben, annak ellenére, hogy ezekben az országokban is folyamatosan változnak a tendenciák, haladni kell a fiatalok bűnözés által diktált irammal és az azok megtorlására szolgáló, valamint a bünelkövetők nevelésére/kezelésre irányuló trendekkel. Az újlatin országok büntetés-végrehajtási rendszere – és azon belül a fiatalok elkövetők szabadságvesztés-büntetése – egyik fő céljaként a szabályozott reszocializációs nevelés alapelveként jelenik meg. Az EQUIP módszer nem melleseleg ezekben az országokban is „alpmódszernek” számít a fiatalok intézeteiben, hasonlóan a németajkú országokhoz.

Míndezek mellett a német kollegák sajátos megoldásokat is kialakítottak. Ilyen például az rockenbergeri fiatalok intézete igen széles körben ismert reszocializációs programja. Az intézet végrehajtási profilja – egyben nevezetes kísérleti modellje – a lakócsoporthoz végrehajtási szisztéma. A lakócsoporthoz való elhelyezés elsősorban életkori szempontok szerint történik, lényeges hangsúlyt fektetnek ugyanis az iskolai oktatás fontosságára. Ezekkel a csoportokkal egy – szociális munkásból és 5-6 állandó segítő munkatársból álló – csapat, az úgynevezett „team” foglalkozik, amelynek tagjai a fiatalok közvetlen közelében dolgozva felismerik azok szükségleteit, igényeit, viselkedési mintáit és problémáit. A team széles hatáskörrel bír, ugyanis indokolt esetben az adott probléma megoldásához szükséges specialistákat, orvosokat, pszichológusokat, szakembereket vonhatnak be a nevelési folyamatokba; illetve a fiatalok rezsimkönnyítésével, az eltávozás, illetve a szabadságolás engedélyezésével, valamint fegyelmi büntetések kiszabásával kapcsolatos döntések meghozatalára is ők jogosultak. A lakócsoporthoz légkörét továbbá az is javítja, hogy sem az alkalmazottak, sem pedig a fogvatartott fiatalok nem hordanak egyenruhát: mindannyian a saját ruhájukat használják.

Érdekességként megemlítem, hogy Ausztriában az egyes intézetekben lévő szociálterápiás részlegek kialakítását német mintára végezték el. Ez azért érdekes, mert ezeket a részlegeket a fiatalok esetében (is) a szexuális bünelkövetők terápiás kezelésére alakították át, míg Németországban általános reszocializációs célokra működtetik őket. A szociálterápia egyéni és csoportos terápiából, áldozat-empátiás szociális csoportból, konfliktuskezelési csoportból, szexuális felvilágosítás csoportból, valamint – súlyosabb esetekben – pszicháter segítésével működő különböző szakcsoportokból áll.

Tehát a német megoldások célirányosan az úgynevezett problémás területekre összpontosítanak. A csapatok és a különböző szociálterápiás eszközök által megkeresik a fiatal személyiségének gyenge pontjait, és azokra próbálnak megoldást adni. Az általános nevelési eszközök és módszerek helyett a specializált, egyénorientált, a személyiséghez igazodó fejlesztő programokkal próbálnak hatni a bünelkövető fiatalokra.

Van azonban egy olyan kérdés – Magyarországon ezzel még nem találkozhattunk –, amely nagyon súlyosan érinti az említett országok büntetés-végrehajtási gyakorlatát, nevezetesen a bevándorlás kérdése. A nyugat-európai államokban – kifejezetten Olaszországban, Németországban és Svájcban – magas a bevándorló népesség aránya és jelentős mértékű annak bűnelkövetői tevékenysége. Ez az életmód a fiatalkorúaktól sem idegen, éppen ezért ezeknek az országoknak a büntetés-végrehajtása olyan problémákkal szembesül, amelyeket egy – nem abban a társadalomban felnőtt, vagy nem az európai kultúrkörből és környezetből érkező – külföldi fiatal reszocializációja felvet. Tehát ők sokkal tágabb és sokrétűbb problémával szembesülnek.

És végül (azért, hogy ne diszkrimináljuk a keleti megoldásokat) egy teljesen új, bár elemeiben a már említett módszerekre emlékeztető új tendenciát is megemlítek – egy közeli szomszéd – Románia példáján keresztül. Romániában jelenleg két bv. intézet és három javítóintézet működik kifejezetten a fiatalkorúak részére. (A fiatal bűnelkövetők egy része a felnőttek számára fenntartott intézetekben kerül elhelyezésre.) Románia legmodernebb és legfelszereltebb, a fiatalkorúak számára épült intézete a Bodzási (Buzias) Javító-Nevelő Intézet. A Temesvár közelében lévő intézetbe 2004. július 1-én léphettek be az első fogvatartottak. A lakóhelyhez legközelebb eső intézetben való elhelyezés elve alapján a Bodzási Intézet 13 megye 14 és 18 év közötti fiatalkorú bűnelkövetőit fogadja. Az intézet félig-nyitott (hivatalosan az első ilyen jellegű intézet Romániában), amely lehetőséget teremt a hasonló korú kinti fiatalokkal való közös programok szervezésére és ezáltal fokozatos reszocializációs lépések megtételére. Az intézet által szervezett nevelési és reszocializációs tréningeket és programokat hét nagy érdeklődési körre bontották: egészségügyi nevelés (higiénia); ismeretterjesztő és kulturális nevelés; kifejezőkézség és a szabadidő hasznos eltöltése; rekreációs és sporttevékenységek; hobby tevékenységek; erkölcsi nevelés – a helyes értékrend kialakítása; valamint az önálló gondolkodás és személyiség kialakítására vonatkozó tréningek (személyiségfejlesztő tréningek). A fiatalok napirendje mellett az intézet hangsúlyt fektet arra, hogy megtanítsa és rászoktassa őket az önmaguk számára szükséges tevékenységek rendszeres elvégzésére, azaz saját maguk mossák a ruháikat, ők takarítják a szobáikat, tantermeiket, műhelyeiket. Az intézet kognitív-magatartási terápiákat (agressziókezelést, kapcsolatépítő tréninget), művészetterápiás kezeléseket (mellesleg Polcz Alain módszerét), valamint egy úgynevezett ludoterápiás kezelést is alkalmaz. (A ludoterápia általában kisgyermekek körében alkalmazott pszichoterápiás módszer. Játék keretében próbálják meg feloldani a gyermek félelmeit, rettegéseit, azért hogy reálisan láthassa a világot.)

Gondolatok – kérdések

Nyilvánvaló tehát, hogy mindenhol a világon kísérleteznek a zárt intézetben elhelyezett fiatalok hatékony nevelésének kifejlesztésével. Nem szabad ugyanis egy percre sem szem elől téveszteni, hogy ezek a fiatalok – sokszor még csak gyerekek – nemcsak bűnelkövetők, hanem áldozatok is egyben (va-

lakinek az áldozatai: a családnak, a társadalomnak, az oktatási rendszernek stb.), és mint ilyenek élete a legtöbbször végképp megpecsételődik. Nem újdonság, hogy a büntetés-végrehajtás nem csupán az elítéltek elzárását és őrzését biztosítja, de egyre komolyabb nevelési feladatai is vannak. Az utóbbi évtizedekben fokozatosan erősödött az igény arra, hogy olyan programokat dolgozzanak ki, amelyek a testi és szellemi képességek megtartását, fejlesztését segítik elő, valamint általuk lehetőséget kap a fogvatartott önmaga megismerésére, környezete elfogadására, egy „társadalom-konformabb” élet megvalósítására.

A büntetés-végrehajtási intézeteken belül zajló önismereti, személyiségfejlesztő és a szociális adaptációt elősegítő programok összességét alternatív reszocializációs eszközökként határozhatjuk meg. Alternatív, hiszen nincs – egyenlőre – jogszabályi kötelezettség ezen programok konkrét működtetésére. Bár nyilvánvalóan az összes vonatkozó jogszabály hangsúlyozza az elítéltek nevelésének fontosságát, valójában ennek mibenlétét, elemeit és működését nem részletezi a kellő pontossággal. Egyetlen konkrét célt határoz meg csupán, az elvárt eredményt, azaz a társadalomba való beilleszkedést. Felvetődik tehát a kérdés, hogy kompenzálhatja-e egy büntetés-végrehajtási intézet környezete a korábbi hiányokat? Kifejleszthet-e olyan tulajdonságokat, amelyek nélkül lényegében elképzelhetetlen a társadalom által elfogadható életmód, viselkedés? Elláthatja-e ezeket a szociális feladatokat a büntetés-végrehajtás, azaz rendelkezik-e a büntetés-végrehajtás valós szocializációs eszközökkel? És egyáltalán: léteznek-e speciális rabnevelési módszerek?

Egy másik szintén érdemleges gondolat, hogy amíg a bv. intézeteken belüli felnőttnevelés létjogosultságát vagy szükségességét sokan megkérdőjelezik, a fiatalok személyiség-korrekciónak fontosságát senki sem vitatja. Ma mindazok, akik ezzel a témával foglalkoznak, szintén nem vitatják, hogy kikerülhetetlen tény: a fiatalok elítéltek döntő többsége súlyos alkalmazkodási zavarokkal küzd; nevezetteknek jelentős szocializációs elmaradásaik és alapvető nevelési hiányosságai vannak. Ezeket a fiatalokat nem lehet szokványos nevelési eszközökkel, módszerekkel tartósan kezelni. Illetve lehet, csak eredménytelenül. Ehhez a helyzethez járul hozzá továbbá a börtönártalmak hatása, amely sokszor súlyosan károsítja a már amúgy is labilis személyiséget. (Hogy egy gyakorlati képet fessek: egy átlagos fiatalok elítélte impulzív, alulkontrollált, szorongó, amit viszont agresszivitással leplez. Az alulkontrolláltság a szükségletek azonnali kielégítésére való törekvésben nyilvánul meg: „Azonnal a nevelővel akarok beszélni”). Ez a fiatal egyén a szubkultúrában a helyét erőszakkal tudja csak kivívni, illetve megtartani, és ez az intézetben belül is fontos vezérelv marad. A vezéregyéniségekre jellemző vagy a magasabb intelligencia, vagy az agresszió – amihez kellő testi erő is szükséges – magas szintje. Ezzel együtt a fiatalok kialakulatlan személyiségük miatt könnyen sodorhatók, befolyásolhatók, gyenge önkontrollal és realitásérzékkel rendelkeznek.

Mіндеzen jellemzők mellett a legtöbben hátrányos helyzetű családokból érkeznek, nehéz anyagi és szociális gondokkal küszködnek, gyakran előfordul a családban a bűnelkövetői minta az apa vagy a testvér kapcsán. Továbbá egyes fogvatartottak olyan súlyos gyerekkori traumákkal, bántalmazással vagy elhanyagoltsággal rendelkeznek, hogy a kárt helyreállítani szinte lehetetlen. Vannak olyan fiatalok is, akik nem is akarnak változtatni az életükön, hiszen számukra ez a megszokott, a normális, és szeretik is ezt az életformát. Bármilyen is a háttérük, miután bekerülnek az intézetbe, szembesülniük kell a zárt rácsokkal, a szigorú fegyelemmel és főleg a hasonlóan problémás zárkátársakkal. Ebben a helyzetben az intézet nevelő hatása lényegesen lecsökken a többi körülményhez képest.

Mit lehet tenni? Hogyan is lehet nevelni azt, akinél a hagyományos pedagógiai módszerek csődöt mondtak? Mit lehet kezdeni egy olyan gyerekkel, aki egész életében a társadalom peremén élt, nincsenek pozitív mintái, nincsen összehasonlítási alapja, nem ismeri az elfogadott és elvárt társadalmi normákat, illetve az azoknak való megfelelés alkalmával csalódás, kudarc, negatív élmény érte. Minden ember egyedi – minden fiatal is az. Ezért egy egységes, általános „sablont” nem lehet számukra működtetni. Gondoljunk csak bele: Bekerülve a börtönbe „kényszerzubbonyt” kapnak: pontos napirend, állandó bezártság, ugyanazok az arcok, feladatok és elvárások sokasága, fegyelem, rend, szigor. Ebben a környezetben ugyanakkor megpróbálják őket nevelni, személyiségüket fejleszteni, egyéniségüket formálni. Ilyenkor már nem lehet szocializációs alapot lerakni, ahhoz túl késő, viszont alap nélkül meg nem lehet építkezni. Éppen ezért a zártintézeti reszocializációs nevelés kapcsán elsődlegesen a „lyukak betömésére”, a hiányzó minták és az alternatív lehetőségek „bemutatására” van lehetőség. Az, hogy ezeket a fiatal elfogadja és elsajátítja-e, már nem az intézet döntése.

A büntetés-végrehajtás két funkciója – az őrzés és a nevelés/kezelés – közti egyensúly fenntartása egy nagyon kényes és komoly probléma. Egyiket sem lehetne feláldozni a másik javára, azonban nálunk nyilvánvalóan a nevelés/kezelés háttérbe szorul a biztonságos őrzés érdekében. A börtönök biztonsági előírásai és szabályai sokszor megnehezítik a nevelési programok megvalósítását és eredményességét. Kérdés tehát, hogyan lehet ezen változtatni úgy, hogy a biztonsági szempontok is érvényesüljenek? Milyen programokat lehet működtetni és hogyan, ahhoz, hogy a biztonságos őrzés és a nevelés kettőssége, azaz a kényszer alatti nevelés érvényesüljön?

Nagyon fontos továbbá, hogy – ha figyelemmel követjük a nyugati (vagy netán keleti) trendeket, és találunk olyat, mely reményeink szerint használható lenne – a részletekre is hangsúlyt kell helyezni. A reszocializációs, nevelési programok könnyen megbukhatnak, ha csak a formákat, külsőségeket vesszük át. Egy más kultúrában, szocializációs környezetben felnőtt vagy fejlődő fiatal esetén nem biztos, hogy ugyanazok a módszerek működnek. Minden egyes csoportterápiás tevékenységet rá „kellene húzni” a mi jogrendszerünkre, a mi

fiatalok bűnelkövetőikre, a mi bűnözési okainkra és rehabilitációs céljainkra. Továbbá ezen programok működtetésének nem egyszerű szabadidős tevékenységnek kell lennie, hanem egy életforma kialakítását kell szolgálnia. Ugyanis semmit sem ér, ha a módszert hetente egyszer vagy kétszer előveszik 1-2 órára, azután folytatódik az élet a megszokott módon.

Szintén lényeges megállapítás – ma már mindenki tudja –, hogy a pszichoterápia általában nem gyakorol tartós hatást az elítélt bűnözők személyiségére. A börtön nem tudja megérinteni a személyiség mélyebb struktúráit, amellet pedig egy zárt, ingerszegény környezetben mindenki másképp viselkedik. Éppen ezért az olyan foglalkozások, amelyek mély pszichológiai változásokat várnak, eleve kudarcra vannak ítélve. A fiataloknál meg főleg. Róluk a „nagy lelki beszélgetések”, a bölcs kinyilatkoztatások is pillanatok alatt leperegnek. Játékos, szituációs programokra van szükség, amelyek lekötik a figyelmüket, felkeltik az érdeklődésüket és kíváncsiságukat; véleményt formálhatnak, ezáltal gondolkodásra „kényszerülnek”; meg kell tanítani őket, hogy türelemmel és toleranciával fogadják társaik véleményét, ez szocializálódásukat is szolgálja egyben.

Nem szükséges nemzetközi kitekintés ahhoz, hogy mindannyian egyetértünk abban: a börtönnevelésnek egyértelműen pro-szociálisnak kell lennie. Csak így lehet eredményes. A reszocializációs rezsím lényege abban áll, hogy a fogvatartottak idejét ki kell tölteni szociálisan értékes és hasznos tevékenységekkel. Talán úgy is megfogalmazhatnám, hogy ami kell a sikeres zártintézeti neveléshez, az a jó program, a jó szakemberek, az anyagi forrás. „Mindössze” ennyi. Jó programokról hallhattunk. A jó szakemberek meglete már nehezebb kérdést jelent: ezen programok működtetése a klasszikus nevelési feladatok ellátása mellett a jelenlegi személyzettel nálunk nem igazán megoldott. A tapasztalatok alapján a bv. személyzettel kapcsolatosan három egyértelmű kíváncsálgatás merül fel: a.) nagyobb létszámra, b.) képzett szakemberekre és c.) motívált személyzetre lenne szükség.

Ugyanakkor hasonlóan fontos tényező, hogy mennyire receptív, fogékony a fiatal bűnelkövető ezekre a foglalkozásokra. A kor, az élettapasztalat, a neveltetés, az iskolázottság, a szenvedélybetegségek esetleges meglete és az egyéb személyes tényezők egyaránt meghatározzák a börtönnevelési programokra való receptivitást. A nevelési tevékenységek eredményessége nagyon nagymértékben attól is függ, hogy éppen hol tart a fiatalok büntetési idejében. (Ha még az elején, akkor általában motiválni kell; ha a végén, akkor már a szabadulásra kell felkészíteni kifejezetten ilyen célú programok keretében.) Egy közös elem, azt gondolom, mindenképpen leszögezhető: minél inkább látja a fiatal azt, hogy más alternatívái is vannak a bűnözésen kívül, valószínűleg annál inkább hajlamos lesz a változásra. De hagy-e kellő alternatívákat a társadalom számára, ha már kikerült?

Felhasznált szakirodalom

- Allen, Rob: *From punishment to problem solving: A new approach to children in trouble*. In: *Debating Youth Justice*. Center for Crime and Justice Studies, London, 2007.
- Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József: *A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete*. Börtönügyi Szemle 2006. 1. 65-78.
- Borbély László: *Szocializáció és reszocializáció a börtönben*. Börtönügyi Szemle 2006. 4. 93-98.
- Dünkel, F.: *Juvenile Justice in Germany. Between Welfare and Justice*. In: *Comparative Youth Justice, Critical Issues*. Sage Publications, London, 2006.
- Graham, J. – Moore, C.: *Trend Report on Juvenile Justice in England and Wales*. In: *Beyond Welfare Versus Justice – Conference Paper*. Conference of the European Society of Criminology, Amsterdam, 2004.
- Homonyikné Bertha Laura: *Az agresszivitás és az agresszió csökkentése. Rehabilitációs programok az antiszociális, bűnelkövető fiatalok körében*. Börtönügyi Szemle 2007. 1. 35-44.
- Jensen, Erik: *An historical Overview of the American Juvenile Justice System*. In: *Juvenile Law Violators, Human Rights, and the Development of New Juvenile Justice Systems*. Hart Publishing, Oxford, 2006.
- Junger-Tas, Josine: *Trends in International Juvenile Justice: What Conclusions Can be Drawn?* In: *Comparative Youth Justice, Critical Issues*. Sage Publications, London, 2006.
- Kerecsi Klára: *A fiatalkori bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei*. Belügyi Szemle 1997. 10. 1-13.
- Lőrincz József: *Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában*. IM BVOP, Budapest, 1992.
- Lőrincz József: *Távlatok. Fejlesztési vázlat a fiatalkorúak hazai büntetés-végrehajtásához*. Börtönügyi Szemle, 1994. 1.
- Lőrincz József: *Útkeresés a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában az ezredfordulón*. In: Wiener A. Imre ünnepi kötet. Libri Amicorum 16., KJK Kerszöv, Budapest, 2005.
- Margitán Éva: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2005.
- Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. 4. jav. kiad. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2006.